PRINCIP CJELOVITOSTI

(s osobitim osvrtom na enc. HUMANAE VITAE)

Dr J. KUNIČIĆ

Ovaj se princip u posljednje vrijeme mnogo puta ističe u nastupima crkvenog učiteljstva. Primjenjuje se na razna područja, npr. u psihologiji kao zahtjev jedinstva čovječjeg JA, u etici kao potreba u izgradnji etičke jedinstvene svijesti itd. U enciklici Pavla VI u vezi s regulacijom poroda spominje se nekoliko puta u cilju da se pokaže kako je kontracepcija neka vrst atentata na taj princip, odnosno na cjelovito promatranje čovjeka.

Zanimljivo je da se princip u enciklici HUM. VITAE uzima u općoj i posebničkoj formulaciji. Dok se u br. 17. na nj poziva kao na opći princip u obranu čovječjeg organizma promatrana u cjelini, još više programatski u br. 7. prenosi se vrijednost principa na čovjeka uopće i na njegov poziv; u br. 12. traži se cjelovitost izražavanja bračne ljubavi; i u br. 10. odgovorno očinstvo shvaća se cjelovito, te se iz tog promatranja izvodi dužnost bračnih drugova da njihovo roditeljstvo bude u skladu s voljom Božjom, sa savješću, sa zahtjevima ljudskog društva; i sam spolni čin u br. 13. promatran je cjelovito tako da i djelomično oduzimanje značenja i svrhe samog dara proturječi naravi muža i žene, time i Božjoj volji.

Pavao VI povezuje taj princip s naukom prošlih Papa. Tako u br. 17. usvaja taj princip kao što ga je bio usvojio Pio XII. Prema tome princip je baština vjekova. On spada u poklad teologije i vjere. Služi nam kao spojka, kao karika u lancu naučavanja, faktor u fenomenu kontinuiteta jedinstvene Crkvene nauke. Može se reći da se o njemu ne može više raspravljati kao o nekom arbitrarnom podatku, niti kao o nekom mišljenju pojedinog Pape, *princip spada na zajedničko i službeno naučavanje Crkvenog učiteljstva.*

Razumljivo, nastupi crkvenog učiteljstva ne služe samo kao poučavanje o tom važnom principu, ti nastupi se odnose i na neka kriva tumačenja tog principa. Tako Pavao VI u br. 14. spominje krivo tumačenje tog principa, npr. da se pojedini bračni čini bračnih drugova realizirani kroz dugi vremenski razmak tako zdru-

že te promatraju cjelovito, da, ako su naumice realizirani u svrhu sprečavanja oplodnje, ali povezani s onima kojima je ostavljena usmjerenost prema plodnosti, sudjeluju u moralnosti ovih posljednjih. Na taj način, govore ti falsifikatori principa, i čini hotične kontracepcije primaju svoje opravdanje. Cjelovito promatranje bračnog života ne može opravdati namjerno obesplođene pojedine bračne čine.

Zbog toga smatram potrebnim da učinim jedan presjek ovog principa kroz povijesni razvoj u naučavanju posljednjih Papa. Nikada nije taj princip doživio tako jasnu i snažnu primjenu kao u enciklici HUM. VITAE. Važan je princip, prevažna je enciklika. Od važnosti je, prema tome, zaustaviti se malo na značenju tog principa i na njegovoj primjeni u enciklici o ispravnom reguliranju poroda.

PIO XI

Uzmimo encikliku CASTI CONNUBII (31. XII 1930) o kršćanskom braku. Pio XI cjelovito promatra čovjeka. A čovjek nije samo rođen za ovu zemlju i za prolaznost nego i za nebo i vječnost. Uz tu opću cjelovitost, promatra u čovjeku pojedinačnu, organsku cjelovitost. Gdje nema nikakve krivnje, gdje nema nikakva razloga za krvnu kaznu i sl., nema ni opravdanja da se izravno ozlijedi ili dira tjelesna cjelovitost. Tvrdnja ide iz pretpostavke da čovjek nije, i ne može biti apsolutni gospodar svoga tijela. Tako su naučavali vjekovi kršćanske teološke baštine, kršćanske kulture. Čovjek raspolaže s udovima svoga tijela u okviru njegove naravne svrhe. Pojedini organi imaju svoju neposrednu svrhu. Onesposobiti ih da se po naravi odvijaju znači isto što i sakatiti organizam. A to je protiv principa cjelovitosti, protiv Božjih prava u čovjeku.

Razumije se, naglašena je i pojedinačna cjelovitost, npr. cjelovitost bračnog čina. Taj čin »mora da je uvijek po sebi pravilno upravljen prema prvotnoj svrsi braka«, tj. prema rađanju djece. Naumice oduzimati bračnom činu njegovu naravnu silu i moć znači raditi protiv naravi i činiti što je sramotno i samo u sebi nepošteno. I tako imamo poziv na opću cjelovitost organizma i pojedinačnu cjelovitost njegovih udova.

Pita se: na koji nazivnik Pio XI svodi tu brigu za cjelovitost? Odgovor je lak: na svetost, nepovredivost života; život je svetinja. Čovjek prema životu ima samo povjereničku službu. Prema tome cjelovitost se organizma i pojedinih udova poistovjećuje s egzistencijom organizma i pojedinih udova. Brinuti se za cjelovitost isto je što i brinuti se za egzistenciju. Atentat na cjelovitost jest atentat na egzistenciju, na život.

Sve je to više negativna funkcija toga principa. Pozitivna njegova uloga kao da je slabije naglašena. U čemu se ona sastoji? U tome da se može dopustiti neki defekt u dijelu da se spasi cjelina, da se sačuva organizam ili pojedini organ. Pio XI predviđa da se zbog sasvim teška razloga može dopustiti da se pravi red naruši protiv volje onoga koji defekt samo podnaša ili tolerira. Tako že-

na može tolerirati, zbog sasvim teška razloga i uz prekaucije ili očitovane znakove protivljenja, ako muž zloupotrebljava svoj položaj u smislu nekog nametnutog naravnog onanizma.

Pozitivna funkcija principa totaliteta poznata je teološkoj prošlosti. Po sebi je jasno da bi bilo dopušteno indirektno uništiti roditeljsku sposobnost uništujući roditeljske organe ako bi to tražila egzistencija cjeline, zdravlje organizma. Međutim, prema svrsi enciklike ta uloga principa cjelovitosti nije dolazila izravno u pitanje. Pio XI se nije na tom promatranju principa ni zaustavljao.

PIO XII

Može se reći da je Pio XII iznio nauku do u tančine. Njegovo je određivanje nauke poslužilo Pavlu VI da jasno i određeno formulira rješenje pitanja kontracepcije u znaku kontinuiteta s naukom prošlosti. Enciklika HUM. VITAE samo je još jedan dokaz kako crkveno učiteljstvo nastupa uvijek u skladu s naučnim pokladom Crkve. U fusnotama enciklike Pavla VI nalaze se citirani dokumenti uzeti od Pija XII.

Pijo XII promatra taj princip pozitivno i negativno. U pozitivnom smislu čovjek ima pravo, i dužan je svoj organizam i funkciju pojedinih organa upotrebljavati prema imanentnom finalitetu organizma, odnosno pojedinih organa. A taj se finalitet ocjenjuje prema cjelini. Ne opstoji neki separatni finalitet, taj je finalitet u organizmu, u pojedinim organima, prema tome i u spolnoj, stvaralačkoj sposobnosti.

Iz ove pozicije zaključuje da je dopušteno žrtvovati dio organizma, pojedini organ, ako to traži egzistencija čitavog organizma. Dopuštena je amputacija organa da se spasi tijelo. Ova tendencija prema zdravlju cjeline spada u vrijednost ili svetost života. Život nije da se on živi, nego da se u životu nastupa u stvaralačkoj aktivnosti, da se djeluje, stvara, afirmira, pomiče razvoj i rast naprijed.

Vrijednost života uzima se zasebno, u prostoru svakog i pojedinog čovjeka. Dostojanstvo čovječje osobe traži da se svaki pojedinac smatra zasebnom vrijednošću, subjektom prava i dužnosti. Među ta prava spada i pravo da ga nitko bez dokazane krivnje ne lišava zdravlja i cjeline organizma, da ga nitko ne sakati, ne sterilizira. Otimati čovjeku roditeljsku sposobnost isto je što i sakatiti ga. A to se protivi zahtjevima integriteta cjeline.

Krivo bi bilo zaključiti da je odnos u pojedincu kao što i odnos pojedinca prema državi ili društvu. Ne vrijedi izvod: ako je dopušteno žrtvovati dio u svrhu čuvanja cjeline, dopušteno je žrtvovati nevinog pojedinca u svrhu koristi za društvo ili državu. Na taj bi se način opravdali razni genocidi, diskriminacije i sl. Ne vrijedi, velim, takvo argumentiranje, jer pojedinac je podređen društvu jedino u okviru naravnih prava pojedinca. Čovjek posjeduje ta prava, među kojima pravo na život i integritet udova, prije i neovisno o društvu. Zbog toga pojedinac nije podložan društvu tako da bi društvo moglo s njim raspolagati kao s bespravnim predmetom.

Što označuje ta cjelina? Da li samo tijelo? Ne. To je čitav subjekt, ono psihosomatsko jedinstvo duše i tijela. Razumljivo je da bi bilo dopušteno žrtvovati dio organizma ako bi to tražilo zdravlje uma, a ne samo tijela. Prema tome »cjelina« znači *cjelovito uzeta osoba kao psihosomatsko jedinstvo po naravi otvoreno prema Bogu i bližnjemu.* U svjetlu tog principa Pio XII proglašuje zabranjenom upotrebu pilula kojima bi bila svrha ili koje bi bile kao svrha da se spriječi pravilno začeće novog života. Ali dopušta da trudnica uzme lijekove u svrhu liječenja, iako, protiv svoje volje, predviđa da će ti lijekovi prouzročiti neplodnost.

Na čemu se temelji ta nauka? Može se reći da se temelji na cijeni života, kako je rečeno gore, ali može se to isto reći na više filozofski način. Metafizika bića traži da se dijelovi smatraju kao nosioci nužnog odnosa prema cjelini. Ta cjelina je za njih kao njihova svrha. Finalitet pojedinih udova doprinosi finalitetu cjeline. Funkcioniranje tih udova uvjetuje pravilno funkcioniranje cjeline. Ako se radi o biti — ne biti organizma, dijelovi se mogu žrtvovati, ali, ta se žrtva može dopustiti i u slučaju da se radi o *biti bolje* za cjelinu. U tom slučaju žrtvovanje dijelova pada pod svjetlo onog općepriznatog principa o dopuštenosti čina s dvostrukim učinkom. Sterilizacija je u slučaju samo indirektna.

Možemo sintetički prikazati iznesenu nauku ovako: Princip cjelovitosti neposredno se temelji na usmjerenosti udova i njihovih funkcija u odnosu prema cjelini čovječjeg bića; ovo pak služenje udova proizlazi iz prava i dužnosti usađene u čovječju dušu da svojim životom upravlja kao povjerenik, upravitelj, plodouživatelj, a ne kao apsolutni gospodar; konačno, govoreći metafizički, princip se osniva na metafizici bića, a, govoreći više etički, osniva se na dostojanstvu ljudskog života kao neke svetinje.

Pretpostavljajući iznesenu distinkciju između pozitivno i negativno izražene uloge ovog principa cjelovitosti, može se odgovoriti na neke upite s područja seksualnog morala. Ako bi djelovanje seksualnih žlijezda pogoršavalo bolest nekog drugog dijela čovječjeg organizma, bilo bi dopušteno izvesti kastraciju, izravno spriječiti ovulaciju. Isto bi pravo imala žena ako bi trpjela od ekscesivnog mjesečnog fluxusa, ili od takvog da u njenom organizmu prouzrokuje pretjeranu slabost. Spolni udovi u čovjeku dio su cjeline, usmjereni da služe cjelini, pa je zbog toga lako shvatiti i te zaključke. Teolozi preciziraju pitanje još konkretnije, npr. P. Regan naučava da je dopuštena sterilizacija ako čovjek trpi od doista patološkog erotizma, u svrhu da se izliječi od te psihičke neravnoteže, jer, rečeno je, udovi ne služe samo tijelu, oni služe i duši, i duši i tijelu zajedno.

PAVAO VI

Uzmimo najprije programatsku najavu stvaralačke čovječje uloge ukoliko se ona otkriva u Božjoj nakani da čovjek postane s njim kao neki sustvaratelj ljudskih života. To je zacijelo vrlo sintetsko, široko uzimanje čovječje misije na zemlji, ali posve oprav-

dano. Cijepanje čovjeka dovodi počesto do iskrivljenih ideja o istom čovjeku, a uokvireno promatranje čovjeka u atmosferi ČOVJEŠTVA i čovječje univerzalne misije, otvara vidike i postavlja nas na prave pozicije.

Poslije ovog općenitog promatranja silazimo odmah naprimjenu principa cjelovitosti na pojedine sektore. Tako u br. 3. enciklike HUM. VITAE možemo otkriti tri smisla ovog principa:

Prvo, neki uzimaju bračni život u njegovoj cjelovitosti, dakle i kao biološki proces začeća i rađanja. Ali ta je sfera podložna razumu. Ako je pretjerana plodnost, pretjeran natalitet, događaju se mnoge neugodne posljedice. Manja plodnost omogućuje kvalitetniji porod. Može li se u svrhu spašavanja kvalitetnijeg poroda, sređenijeg bračnog života uzeta u cijelosti dopustiti da se meritorno intervenira u proces začeća i rađanja? Da li je takva primjena principa cjelovitosti dopuštena?

Drugo, i život bračnih drugova u praksi možemo uzeti cjelovito. Uzmimo njihov kršćanski život. Recimo da bračni drugovi imaju dobru nakanu, da redovito ispunjavaju svoje kršćanske dužnosti, prema tome u cjelini života su ispravni, ali se dogodi da na području seksualnosti u bračnim odnosima »zataje«. Ako njihov život u cjelini zaslužuje dobru kvalifikaciju, zašto da pojedine krive »ispade« ne prosudimo blago u atmosferi ispravnog cjelokupnog kršćanskog života? Nije li cjelina iznad pojedinačnosti?

Treće, uzmimo i bračne čine cjelovito. Recimo da su bračni drugovi dali čovječanstvu 4—5 djece. Dokazali su da znaju pravilno upotrebljavati svoju roditeljsku snagu. Čovječanstvo im je zahvalno. A sada im je plodnost vrijedna zazora zbog novonastalih prilika, npr. zbog težine prehrane djece, stambenih problema i sl. Zašto ne bi ovi čini prokreativno besplodni mogli biti ispričani zbog onih prije, koji su bili plodni, naumice privedeni svome kraju, svrsi naravi?

Pavao VI formulira princip cjelovitosti na drugi način. Tu je najprije cjelovito promatranje čovjeka u njegovu stvaralačkom pozivu (br. 1), u prirodnom i ovozemaljskom kao i nadnaravnom i vječnom (br. 7), u odgovornom očinstvu promatranom u odnosima prema sebi, prema obitelji, ljudskom društvu i Bogu (br. 10), u cjelovitosti dvaju vidika bračnog čina ukoliko nužno uključuje i mora uključivati sjedinjenje i usmjerenost prema rađanju (br. 12), u cjelovitosti objektivnog reda morala koji isključuje svako izigravanje prirode (br. 14), u promatranju cjelovitosti organizma i njegovih naravnih funkcija (br. 17), općenito recimo: u cjelovito povezanom promatranju raznih i povezanih gledišta na unutarnji i vanjski finalitet spolne sposobnosti i odgovornog očinstva (br. 10. i br. 17).

Iz svega ovoga možemo izvesti zaključke o ispravnoj i neispravnoj upotrebi principa cjelovitosti u enciklici HUM. VITAE. Pavao VI daje višestruko *ispravno* tumačenje principa cjelovitosti:

1. Roditeljstvo je kao jedan faktor stvaralaštva, sudjelovanje sa Stvoriteljem u planu uzdržavanja čovječanstva. A koje je pro-

matranje cjelovitije? I koje je promatranje sposobnije da u roditeljima pobudi zdrav ponos na svoj životni poziv? (br. 1).

2. Cjelovitost izbija iz uokvirivanja pitanja u etičko-moralni prostor, kako se razabire iz istog br. 1. Etičko promatranje čovjeka pruža mogućnost da raznoliku, ponekad suprotnu čovječju djelatnost promatramo u jedinstvenom i cjelovitom svjetlu. Takvo promatranje ravna se po jednom objektivnom redu morala, a primjenjuje se posredstvom savjesti, koja je funkcija u službi jednog subjekta, cjelovitog jastva.

3. Nijedno pitanje ne može dobiti adekvatno rješenje ako se čovjek promatra u granicama vremena i prostora. Antropologija se ne ograničuje na ovaj svijet. Treba čovjeka gledati cjelovito. U tom gledanju naći ćemo i čovječji poziv. Taj se poziv ne iscrpljuje u biološkoj, ni psihološkoj, ni demografskoj, ni sociološkoj sferi. Čovjek je nešto više od svega toga. Cjelovitost ili potpunost čovječja traži da se odgovori na njegove težnje prema vječnosti, prema duhu, prema nadnaravi. Rješenje koje ne bi vodilo računa o tim višim dimenzijama vjere i morala za kršćanina bi uvijek ostalo nepotpuno i krivo (br. 7). Etičko i religiozno, a ne samo biološko, fizičko, demografsko i sl., promatranje čovjeka daje nam uvid u njegovu cjelovitost.

4. Princip cjelovitosti u zamisli Božjoj. Bog stvara spolove (br. 10), različite organizme, različite uloge, različit neposredni finalitet organizma, fizički i psihički zakon atrakcije spolova, naravno uputstvo u upotrebu spolne sposobnosti itd. U tim se fenomenima čita volja Božja. U svakoj je stvari ili predmetu naravno ono što Bog hoće postići s tom stvari, s tim bićem. I tu volju treba poštivati. Tako cjelovito promatranje spolne snage i upotrebe spolnih sposobnosti ne dopušta da se frustrira proces prirode. Čovjek mora pustiti da pozitivno strujanje naravnih snaga ide svojim tokom. Zaustavljati taj proces znači ići protiv volje Stvoriteljeve.

5. I pojedini bračni čin mora biti cjelovit. Roditelji ga ne smiju frustrirati, krnjiti, onesposobljavati ni u kojem dijelu, nego moraju slijediti njegovo cjelovito usmjeravanje prema oplodnji, začeću, rađanju. U bračnom činu je neraskidiva veza (br. 12) između somatskog sjedinjenja i usmjerenja prema začeću. Vršiti sjedinjenje, a direktnim zahvatom sprečavati začeće i rađanje, uključuje rušenje prirodnog toka kako ga je zamislio Stvoritelj.

6. Ljubav također treba da je cjelovita (br. 13). Ona je dar. Potpun dar bračnih drugova međusobno, dakako, u okviru Božjih zakona. Ljubav je darivanje sebe. Prenošenje sebe na drugoga. Dar nije potpun, darivanje nije potpuno ako sjedinjenje nije cjelovito i potpuno. Pravilno vršenje bračnog čina, ne isključujući pozitivno ništa što Bog tim činom namjerava postići, dokazuje cjelovitu ljubav.

7. Tako možemo reći da će rezultirati i cjelovito vršenje službe odgovornog roditeljstva (br. 10), cjelovito opsluživanje objektivnog reda morala (br. 14), cjelovito opsluživanje moralnog zakona, i naravnog i evanđeoskog (br. 18), cjelovitu životnu opciju (br.

21), cjelovito ispunjanje poziva svećeničke službe (br. 28), cjelovito angažiranje za duše (br. 29), cjelovitu čovječju sreću (31).

Pavao VI *odbacuje* krivo tumačenje principa cjelovitosti:

1. Ne smije se apelirati na ovaj princip u svrhu da se usvoji kontracepcija kao sredstvo za kvalitetniji porod, jer to bi značilo činiti što je u sebi, objetivno, zlo da se poluči neko dobro, koje se može i mora polučiti ispravnim, moralnim, a ne nemoralnim postupcima (br. 3. i 14). Takav se postupak smatra nedostojnim čovjeka, pa makar se apeliralo na prividno plemenite ciljeve kao što je kvalitetniji porod.

2. Niti je ispravno uzimati nekoć ispravne spolne odnose pa njihovom zaslugom opravdavati ove neispravne. Zar to ne bi sličilo poštenom čovjeku koji bi poslije nekoliko godina poštenog života prešao na zlodjela opravdavajući ih prije izvršenim poštenim činima? Potrebno je da svaki bračni čin ostane po sebi usmjeren na prenošenje ljudskoga života (vidi BS, 1968, str. 208). Svaki je svjesno-hotično-slobodni čovječji čin bremenit vječnošću, velikom odgovornošću, i svaki treba shvatiti ozbiljno, jer o svakomu ovisi vječna sreća ili nesreća.

3. Niti je dopušteno apelirati na razne svrhe bračnog života kao što su: čuvanje bračne vjernosti, razvijanje intimnosti, olakšanje životnog tereta itd., pa u tom vidu usvajati kontracepciju (br. 14). Istina je, piše Papa, da je ponekad dopušteno trpjeti fizičko zlo da se spasi cjelina, recimo amputaciju noge da se spasi život, i da je dopušteno ponekad tolerirati zlodjelo, npr. istupe protiv morala, da se spriječe veća ili teža zla ili da se postigne dobro višega reda, ali *nikada* i *nikomu* nije dopušteno *ČINITI* što je objektivno zlo u moralnom svjetlu, jer kršćanstvo ne usvaja princip da se može činiti što je zlo da se postigne neko dobro. Cilj, naime, ne opravdava sredstva. U zabludi je, završava Papa, tko misli protivno.

Možemo pitati: Da li je princip cjelovitosti doživio kroz povijest neku evoluciju? To je očito, i može se zaključiti iz same formulacije toga principa u raznim njegovim ulogama (vidi M. Zalba: PERIODICA . . . ; 1968, str. 369). Stvar je očigledna.

Sv. Toma jasno naučava taj princip cjelovitosti u njegovu pozitivnom i negativnom smislu (II—II 65,1). Ne smije se čovjeka lišiti nijednog zdravog organa tijela, ali se smije amputirati ud ako to traži zdravlje cijelog organizma.

Razumljivo, sv. Toma ne odgovara na upit da li je dopušteno dati jedan bubreg da se spasi bližnji, jer kirurgija u ono doba nije bila u stanju izvršiti takav zahvat. Međutim, sv. Toma dopušta da se zločinac može kazniti smrću, jer čovjeka promatra ne samo kao pojedinca nego kao člana zajednice, a zajednicu kao neku cjelinu. Zajedničko dobro opravdava da se pojedinac kazni smrću ako je potrebno da se spasi to zajedničko dobro.

A zašto bi bilo zabranjeno dati jedan bubreg da se spasi život bližnjega? Pazimo dobro da sv. Toma odbacuje mutiliranje ukoliko je ono na štetu cjelovito promatranog čovjeka (isto mj.). Ako

pak promatramo čovjeka cjelovito, u ozračju svete ljubavi, nadnaravi, vječnosti i zasluga, razumljivo je da se princip može protegnuti, ukoliko doista davalac bubrega ne trpi, ne lišava sebe vlastite egzistencije niti sposobnosti za rad. Kako je danas kirurgija toliko napredovala da davalac može i dalje živjeti i raditi iako nema nego jedan bubreg, iako trpi neke neugodnosti, ne vidi se da bi bilo nepravilno protegnuti princip sv. Tome na dopuštenost transplantacije organa, npr. bubrega.

Ne smijemo cjepidlačarski reći da to škodi davaocu. To znamo, ali treba tu neugodnost shvatiti prema ljestvici vrednota, tj. davaocu ostaje život i mogućnost djelovanja, primaocu se spašava život i daje mogućnost djelovanja.

Zaključak

Princip cjelovitosti pokazuje se vrlo plodnim i oplođenim. Plodan je bio uvijek, a posljednje je vrijeme dokazalo da može biti oplođen do velikih razmjera. Primjena principa na pitanje kontracepcije dokazuje kako je kršćanski život u svojim osnovama ozbiljan i težak životni poziv. Bračni drugovi ne mogu odgovoriti svome pozivu ako ne shvate život ozbiljno i strogo. Moraju biti spremni žrtvovati svoje niske prohtjeve, svoje sebeljublje, svoj komoditet i sl., da mogu služiti istini, kreposti, evanđeoskom životu.

Rekao je Pavao VI u jednoj audijenciji (25. VI 1969) da kršćanstvo nije stvoreno za slabiće, mlohavce, mekušaste savjesti. Kršćanstvo bez vrednote žrtve i križa, ono »šećerasto« kršćanstvo ili ona »dolce vita cristiana« ostaje kao izdajstvo kršćanstva. Cjelovita kršćanska ljubav traži žrtvu, prigrljuje križ. Pitamo se, nastavio je Papa, da li su pokrenute objekcije na encikliku HUM. VITAE pod impulsom tajne misli da se pokuša dokinuti jedan teški zakon i olakotiti život. Ali to je zakon osnovan u Bogu, i ne može se drukčije postupati.

Je li ovaj princip ostvariv? Jest, ali za one koji imaju pouzdanja u milost. Koji goje milost razvijajući u sebi sakramentalni život. Moguć je za one koji ozbiljno shvaćaju život te znaju cjelovito ljubiti. I Kristov je jaram sladak onomu koji ljubi, težak onomu koji ne ljubi Boga.

SUMMARIUM

Finis huius articuli clarus, nec difficilis obtentu. Ex encyclica Pii XI, quae CASTI CONNUBII audit, item ex operibus Pii XII quae Paulus VI in notulis ad enc. HUMANAE VITAE adducit, auctor doctrinam de „principio totalitatis" colligit. Merito hanc doctrinam non solum fecundam sed et fecundatam dicit. Multos rectos modos hoc principium assumendi memorat, alios affert falsos. Recte assumitur principium in conceptu paternitatis creativae, hominis considerati sub aspectu morali, religioso, in mente divina explicata per leges structurales humanae naturae, in actu matrimoniali, in amore matrimoniali etc, falsos alios dicit vgr. defendendo contraceptionis usum unilaterali consideratione hominis. Sic habemus hoc principium passum esse evolutionem vel maiorem explicationem, quod pro progressu scientiae moralis maximi momenti est. Supra omnes aspectus totalitatis unus eminet: conceptus christiani integralis seu totalis, nam hic aeternos quoque valores comprehendit, sine quibus homo manet mancus, non completus.